

Peeter Suure Merekindlus ja selle osa Patarei vangla

Kalli Samorodni

Praeguse Patarei vangla kohta on ajakirjanduses öeldud, et ta on tõeliselt rõve ja ei ole mõeldud esteetidele. Seda iroonilisem tundub, et vahepeal kaaluti Patarei vangla ruumidesse kolida Kunstiakadeemiat. Tegelikult aga ei saa kohe kindlasti Patarei vangla kohta öelda rõve. Ilmselt on peetud silmas lihtsalt Patarei vangla hetke seisukorda. Patarei vangla ise koos oma lähiümbruse tööstusmaastikuga omab tegelikult teatud võlu. Paljud fotograafid on leidnud praeguses seisus Patarei vanglas huvitava ja ligitõmbava objekti. Ka mina ise hobifotograafina olen käinud seal mitmeid kordi ringi luusimas ja tahaks ikka veel ja veel sinna tagasi minna, seal on midagi, mis ikka ja jälle tagasi kisub. Ligitõmbav ja lummap on Patarei vangla juures just tema seisukord.

Kohati tekib mulje, et sealt on just hetk tagasi välja kolitud. Soditud seinad, kellegi seina krabitud nimi hukkamise kambri eesruumis, maha jäänud paberid, dokumendid, riided, madratsid, mööbel, raamatud, aknalauad seisvas potis kuivanud lill ja palju muud. Samas tekib päikesepeaistelisel suvepäeval sinna minnes sürealistlik tunne, eriti just õues jalutades. Tohtud müürid, raud ukсед ja väravad, lõpuna tunduvad trellid, traataiad, kilomeetrite viisi okastraati, valvuri tornid ning samas täielik vaikus ja lohkav ning õitsev taimestik eredas päikesevalguses. Ja see täielik idülliline vaikus. Sümbolne on just tohutu vaikus ja idüll selles stalkerlikus kaoses. Samas on täiesti tajutav, et kogu see tohutu hoone on elus ja hingab ning justkui ootaks oma paratamatut lõppu. Olles justkui ise teadlik sellest ning leppinud olukorraga, et ta on lihtsalt liiga suur (et mitte öelda liiga suursugune) ja väärikas selleks, et tänapäeva kiirel ajastul osataks või suudetaks temaga midagi mõistlikku ette võtta, vastavalt tema väärikusele.

Patarei vanglale ilmselt ongi saanud saatuslikuks tema grandioosus. Algse nimetusega Pateri Merekindlus, veel täpsemalt Peeter Suure Merekindlus, mille osa praegune Patrei vangla oli, rajati 1912 kuni 1918. Esimese maailmasõja eel ja ajal rajati Vene tsaarimpeeriumi poolt hiiglaslik mere- ja rannakaitseüsteem, mis paiknes Soome lahe mõlemal kaldal. Imperaator Peeter Suure merekindluseks on vahel nimetatud kogu Põhja-Eestis olevat merekindluse osa, konkreetset kandsid seda nimetust ajalooliselt aga just Tallinna lähiümbruses olevad peapostitsiooni rajatised. Praegusel Tallinna haldusterritooriumil paikneb mitmeid Peeter Suure merekindlusega seotud rajatisi, millest paljud on oluliselt mõjutanud Tallinna ajalooliste eeslinnade hoonestust ja tänavate- ning kinnistutesüsteemi kujunemist ning omavad lisaks nende tähtsusele sõjaajaloo monumentidena ka laiemat kultuuriväärtust ja linnaehitusajaloolist tähtsust.

Praegusel aadressil, Tallinnas Kalaranna 2, asuv hoonete kompleks ehk Patrei on kõigest üks osa sellest Peeter Suure merekindlusest. Peeter Suure merekindlus ei saanud tegelikkuses kunagi valmis, kuna enne lõppes tsaarivõim ning samuti oli tehnika selleks ajaks juba niivõrd arenenud, et kindlus kaotas oma kaitseväärtuse. Esialgu sai merekindlusest kasarmu erinevate väeliikide soldatitele. Eriline aeg saabus Patareile 1919, kui temast sai vangla. Vanglaks sobis Patarei tänu oma kahemeetri paksustele müüridele suurepäraselt. Vanglana kasutasid seda ka kõik okupeerinud võõrvõimud ja ka Eesti vabariigi võimud. Eesti Vabariigi ajal säilitas teatud osa mererinde rajatistest oma funktsiooni militaarehitistena, neid ehitati ümber ja moderniseeriti. Maarinde rajatisi riik sõjalisel otstarbel ei vajanud ja nende osalisele hävitamisele aitas kaasa hilisem aktsioon. Nimelt müüs riik 1920 aastail soodsatel tingimustel puithooneid, palkvariendeid, kümnete kilomeetrite kaupa kaevikuvooderdist,

kindluseraudteerööpaid ja liipreid. Merekindluse sellel osal mida tuntakse Patarei vanglana läks selles osas paremini, kui nii võib öelda.

Pateri eksisteeris vanglana kuni 2002 aasta lõpuni. Kuigi see hoone ise on niivõrd suur, et palja silmaga vaadates ei olegi võimalik hoomata tema kuju ja suurust. Tema tegelikust kujust saab aimu vaadates, kas maketti või aerofotosid. Hoone on kuni tänaseni säilitanud oma kauni paefasaadi. Siinjuures väärib märkimist, et tavavaatajale jääb kaunis paefasaad enamasti märkamata, kuna selle hoone fasaad asub mere poole. Maa poolt ei paista Patarei vangla hoone või täpsemalt hoonete kompleks paraku just eriti kaunis, esialgu vaadates tundub see lausa eemale tõukav, kuna on eri aegadel, peamiselt nõukogude ajal, täiesti kaootilisel ehitatud täis kõikvõimaliku otstarbega ehtisi, sealjuures pööramata vähemalgi määral tähelepanu hoonete välimusele või kokkusobivusele peahoonega. Linna ehk maa poolt Patarei vanglasse sisenedes ei ole esialgu isegi võimalik aru saada milline hoone on peahoone. Samas on paradoksaalselt teatud mõttes ajalooliselt ja esteetiliselt suurepärase just see, et Patarei on siiani säilitanud oma eheda nõukogudeaegse sisu. Selles on oma teatud võlu.

2006 aasta tõi Patareisse uued tuuled. Kultuuripark Patarei toob kindluse müüride vahele ja nende ümbrusse erilaadse atmosfääri. Seal hakkavad toimuma kontserdid, peod, teater, näitused. Märkimist väärib ka asjaolu, et korra on välja pakutud ka idee, et Patarei vanglasse võiks rajad kloostri. Tundub aga, et Pateri vangla on liiga suur, liiga väärtuslik ehk liiga vana ja väärikas et temaga suudetaks midagi ette võtta. Ideid ja mõtteid on palju, sealhulgas ka üsna häid, kui paraku seab reaalsus lihtsalt omad piirid.

Kokkuvõttes võib öelda, et Patarei vangla, nii nagu seda rahva hulgas praeguseni nimetatakse, funktsioon on aja jooksul teinud väga huvitavaid muutusi. Esmalt muutudes merekindlusest vanglaks ehk siis kaitstes algselt riiki sissetungijate eest ehk siis n.ö vabadust ja seejärel vastupidiselt oma algele funktsioonile isoleerida just seesolid ja takistada nende vabadusse pääsu. Hiljem tehes jälle 180 kraadise pöörde muutudes vanglast kultuuri asutuseks andes inimestele võimaluse oma loominguliseks väljendamiseks ehk siis aidates kaasa vabadusele ennast, oma mõtteid ja loodut väljendada.

Seepärast on mõte, et seal võik asuda Kunstiakadeemia minu jaoks ikka veel ahvatlev, kuigi praeguseks on kindel, et see idee ei saa kunagi teoks.